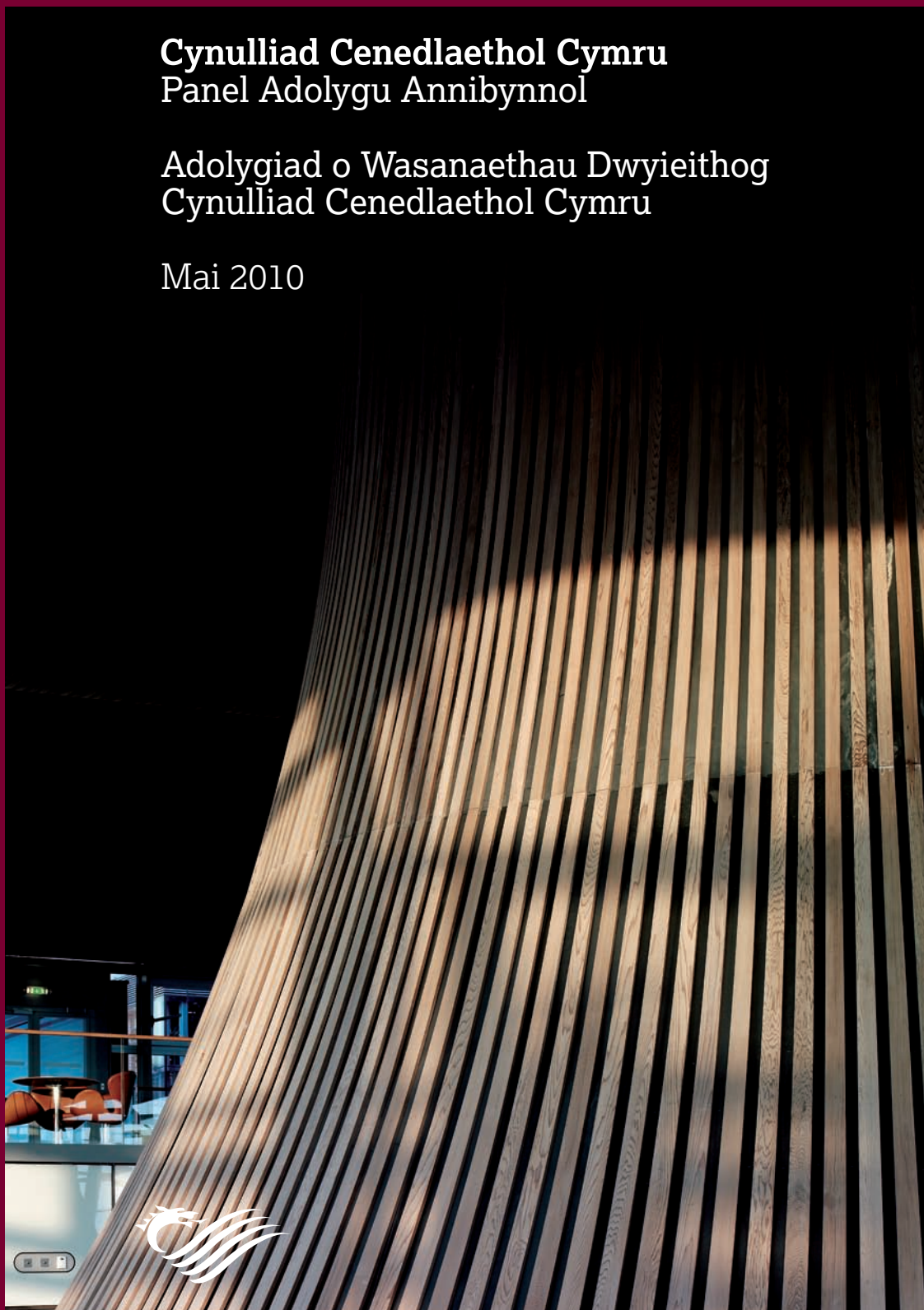

Cynulliad Cenedlaethol Cymru
Panel Adolygu Annibynnol

Adolygiad o Wasanaethau Dwyieithog
Cynulliad Cenedlaethol Cymru

Mai 2010

Cynulliad Cenedlaethol Cymru yw'r corff sy'n cael ei ethol yn ddemocrataidd i gynrychioli buddiannau Cymru a'i phobl, i ddeddfu ar gyfer Cymru ac i ddwyn Llywodraeth Cymru i gyfrif.

Gallwch weld copi electronig o'r adroddiad hwn ar wefan y Cynulliad Cenedlaethol:
www.cynulliadcymru.org

© Hawlfraint Comisiwn Cynulliad Cenedlaethol Cymru 2010

Ceir atgynhyrchu testun y ddogfen hon am ddim mewn unrhyw fformat neu gyfrwng cyn belled ag y caiff ei atgynhyrchu'n gywir ac na chaiff ei ddefnyddio mewn cyd-destun camarweiniol na difriol. Rhaid cydnabod mai Comisiwn Cynulliad Cenedlaethol Cymru sy'n berchen ar hawlfraint y deunydd a rhaid nodi teitl y ddogfen.

Cynulliad Cenedlaethol Cymru
Panel Adolygu Annibynnol

Adolygiad o Wasanaethau Dwyieithog
Cynulliad Cenedlaethol Cymru

Mai 2010

Rhagair y Cadeirydd

Roedd ein briff yn ei gwneud yn ofynnol i ni ystyried a gwneud argymhellion ynghylch ethos dwyieithog y Pedwerydd Cynulliad a fydd yn dechrau yn 2011 ac yn dod i ben yn 2015.

Cyfarfu aelodau'r Panel ar ddeg achlysur dros gyfnod o dri mis. Yn ystod y cyfnod hwnnw, digwyddodd datblygiadau gwleidyddol arwyddocaol. Dechreuodd y Cynulliad Cenedlaethol y broses o alw am Refferendwm ar bwerau datganoledig a chyhoeddodd Llywodraeth Cynulliad Cymru ei Fesur Iaith.

Mae'n bosibl y bydd y ddwy fenter yn effeithio'n ddwfn ar nod a chyfrifoldebau'r Pedwerydd Cynulliad. Fodd bynnag, mae aelodau'r Panel wedi ceisio diffinio ethos dwyieithog i'r Comisiwn a'r Cynulliad Cenedlaethol, a hynny waeth beth fydd y datblygiadau gwleidyddol neu ieithyddol yn y cyfamser.

Ein nod hefyd oedd ceisio sicrhau'r manteision mwyaf i'r dinesydd a'r Cynulliad Cenedlaethol o ran y cyfleoedd a gynigir drwy Gymru Ddigidol. Nodwyd gennym nad yw'r ddeddfwriaeth i sefydlu cofnod cyhoeddus yng Nghymru wedi'i rhoi ar waith hyd yn hyn, a gobeithiwn y bydd hyn yn digwydd yn fuan. Yn benodol, rydym yn argymhell bod mwy o waith yn cael ei wneud i archifo cofnodion y Cynulliad.

Rydym yn ddiolchgar i'r Llyfrgellydd Cenedlaethol a'i staff am gynnal ein cyfarfod ar 19 Chwefror yn y Llyfrgell Genedlaethol yn Aberystwyth. Diolchwn hefyd i'r holl dystion a gyflwynodd dystiolaeth lafar i ni ac i eraill a gyflwynodd eu sylwadau ar bapur.

Ar ran fy nhri chydweithiwr, hoffwn ddiolch i Gwyn Griffiths, Sarah Roberts a Joel Steed a'r tîm ardderchog ac ymroddedig o gyfieithwyr a chyfieithwyr ar y pryd am eu cyngor, eu harweiniad a'u cymorth. Mae

ein profiad o'r gwasanaeth cyfieithu ar y pryd yn adlewyrchu'r dystiolaeth a gasglwyd gan Aelodau'r Cynulliad am ansawdd uchel iawn y gwasanaeth cyfieithu ar y pryd a ddarperir yn eu cyfarfodydd.

Arwel Ellis Owen

Mynegai

Rhagair y Cadeirydd	1
Mynegai	3
Geirfa	5
Crynodeb o'r argymhellion	7
Aelodau'r Panel	12
Cylch gorchwyl	14
Cyflwyniad	16
Rhan A – Y CYD-DESTUN	
A1 Cefndir	17
A2 Gwaith y Panel	19
A3 Y cyd-destun deddfwriaethol	20
A4 Mesur i'r Cynulliad	24
A5 Dwyieithrwydd mewn cyd-destunau rhyngwladol	27
A6 Gwasanaethau presennol yn y Cynulliad Cenedlaethol	33
A7 Y cyd-destun technolegol	35
A8 Tuag at ddyfodol digidol	38
Rhan B – YSTYRIAETHAU AC ARGYMHELLION Y PANEL	
B1 Y Cofnod	41
B2 Cofnod y Werin	45
B3 Gwasanaethau dwyieithog eraill	47
B4 Y trefniadau gweinyddol	51
B5 Materion eraill	55
B6 Sylwadau i gloi – sefydliad gwirioneddol dwyieithog	56

Atodiad 1 - Rhestr o'r tystion a gyflwynodd tystiolaeth lafar	57
Atodiad 2 - Deunydd darllen pellach	58

Geirfa

Cynulliad Cenedlaethol Cymru - sefydlwyd y Cynulliad o dan adran 1 o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 fel cangen ddeddfu'r Llywodraeth ddatganoledig yng Nghymru.

Comisiwn y Cynulliad Cenedlaethol - sefydlwyd y Comisiwn o dan adran 27 o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 ac mae'n gyfrifol am sicrhau bod yr eiddo, y staff, a'r gwasanaethau angenrheidiol yn cael eu darparu i'r Cynulliad. Mae'r Comisiwn yn cynnwys pum aelod, sef y Llywydd a phedwar Aelod Cynulliad arall, gydag un yn cynrychioli pob grŵp plaid y Cynulliad.

Clerc y Cynulliad - penodir y Clerc o dan adran 26 o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006. Y Clerc hefyd yw'r Prif Weithredwr a phennaeth y staff a benodir gan y Comisiwn. Cyfrifoldeb y Clerc, gyda chymorth yr Uned Gorfforaethol, yw gweithredu penderfyniadau'r Comisiwn.

Cyfarwyddwyr - penaethiaid y tair prif adran y rhennir staff y Comisiwn iddynt:

- Gweithrediadau, sef Cyfathrebu Allanol, Adnoddau'r Cynulliad (Cyllid ac Adnoddau Dynol (AD)) ac Ystadau a Thechnoleg Gwybodaeth a Chyfathrebu (TGCh) (sy'n cynnwys Diogelwch);
- Busnes y Cynulliad, sef Gwasanaeth y Pwyllgorau, y Gwasanaeth Cyfieithu a Chofnodi, Gwasanaeth Ymchwil yr Aelodau a Gwasanaeth y Siambr a Deddfwriaeth;
- Gwasanaethau Cyfreithiol.

Cyfathrebu Allanol - mae'n gyfrifol am godi proffil Cynulliad Cenedlaethol Cymru drwy ennyn diddordeb y cyhoedd ledled Cymru.

Mae cyfrifoldebau'r adran yn cynnwys cyswllt â chwsmeriaid a'r cyhoedd, addysg, cyswllt â'r cyfryngau, cyhoeddiadau a digwyddiadau.

Gwasanaeth y Pwyllgorau - mae'n rhoi cymorth ysgrifenyddol i bwyllgorau'r Cynulliad ac eithrio'r pwyllgorau deddfwriaeth ac yn rhoi cyngor gweithdrefnol i gadeiryddion ac aelodau'r pwyllgorau hynny.

Gwasanaeth y Siambr a Deddfwriaeth - mae'n rhoi cymorth i bwyllgorau deddfwriaeth a Chyfarfod Llawn y Cynulliad.

Gwasanaeth Ymchwil yr Aelodau - mae'n rhoi cymorth ymchwil cyfrinachol a diduedd i bwyllgorau'r Cynulliad ac i Aelodau'r Cynulliad a'u staff. Mae'n rhoi cymorth i Aelodau gyflawni eu swyddogaethau craffu a'u swyddogaethau etholaethol a deddfwriaethol.

Y Gwasanaeth Cyfieithu a Chofnodi - mae'n cynnwys timau o gyfieithwyr ar y pryd, cyfieithwyr testun a golygwyr Cofnod y Trafodion a thrawsgrifiadau pwyllgorau.

Cyfarfod Llawn - cyfarfodydd sy'n cynnwys y 60 Aelod Cynulliad. Fe'u cynhelir ym mhrif siambr y Senedd.

Cofnod y Trafodion (y Cofnod) - cofnod testun o'r hyn a gaiff ei ddweud yn ystod Cyfarfod Llawn y Cynulliad. Gelwir cofnod testun o'r hyn a gaiff ei ddweud yn ystod pwyllgorau yn drawsgrifiad.

Crynodeb o'r argymhellion

Mae'r argymhellion a ganlyn yn dilyn y drefn y maent yn ymddangos yn yr Adroddiad, ac nid ydynt o reidrwydd yn nhrefn pwysigrwydd.

Rydym yn **argymell** bod y Cynulliad Cenedlaethol yn datblygu ei ddulliau cyfathrebu â dinasyddion o bob oed sy'n defnyddio safleoedd rhyngweithio cymdeithasol fel ffordd o wrando ar bleidleiswyr, hyrwyddo dadl agored a deall anghenion y cyhoedd sy'n defnyddio fforymau ac yn cyfnewid gwybodaeth drwy gyfryngau o'r fath fwyfwy. (paragraff 56)

Rydym yn **argymell** bod y Cynulliad Cenedlaethol yn ystyried sut y gallai datblygiadau disgwylidig yn y maes technoleg wella dwyieithrwydd yn ei waith drwy gynnal ymgynghoriad mwy manwl ac arbenigol. (paragraff 57)

Rydym yn **argymell** bod y Cynulliad yn parhau i adolygu datblygiadau technolegol, er mwyn manteisio ar feddalwedd adnabod llais amldefnyddiwr cyn gynted ag y bo wedi'i datblygu'n ddigonol i gael ei defnyddio'n effeithlon. (paragraff 60)

Rydym yn **argymell** bod y Cofnod testun gair am air o drafodion ond yn cael ei gyhoeddi yn yr iaith / ieithoedd gwreiddiol a draddodwyd, ynghyd â chofnod o'r cyfieithu ar y pryd o'r Gymraeg i'r Saesneg, fel y'i traddodwyd yn y Siambr ar y pryd. (paragraff 68)

Rydym yn **argymell** mai senedd.tv ddylai fod y prif gofnod cynhwysfawr a gedwir ar gyfer ymchwilwyr a haneswyr yn y dyfodol. (paragraff 71)

Rydym yn **argymell** y dylid datblygu'r "Pleidleisiau a Thrafodion" a chofnodion y pwyllgorau i fod yn gyfleuster sy'n fwy cyfeillgar i'r dinesydd a fydd, yn ei dro, yn cyfrannu mwy at ddemocratiaeth agored. (paragraff 73)

Rydym yn **argymell** bod gennym yr hyn a elwir yn "Gofnod y Werin" sy'n gwbl ddwyieithog. Byddai'r Cofnod hwn yn cynnwys rhestr o siaradwyr, y penderfyniad a wnaed a rhestr o'r materion a drafodwyd mewn modd sy'n niwtral yn wleidyddol a byddai ar gael erbyn diwedd y diwrnod a ganlyn. (paragraff 73)

Rydym yn **argymell** y dylid sicrhau bod y trefniadau ar gyfer archifo cofnodion o'r fath yn y tymor hir a sicrhau bod y cyhoedd yn gallu'u defnyddio, gyda chymorth y Llyfrgell Genedlaethol, yn cael eu cwblhau yn fuan. (paragraff 80)

Rydym yn **argymell** y dylid cyhoeddi papurau ymchwil Gwasanaeth Ymchwil yr Aelodau y gellir eu llwytho o'r wefan (a phob dogfen arall a gynhyrchir gan y Cynulliad) yn y ddwy iaith ar yr un pryd. (paragraff 82)

Rydym yn **argymell** y dylai papurau briffio i Aelodau cyn y Cyfarfod Llawn neu drafodaethau pwyllgor fod yn ddwyieithog oni bai fod cyfyngiadau amser yn golygu nad yw hyn yn ymarferol. (paragraff 83)

Rydym yn **argymell** bod cwestiynau posibl at ddefnydd Aelodau sy'n siarad Cymraeg mewn pwyllgor ar gael yn y ddwy iaith er mwyn ennyn Aelodau i ddefnyddio'r Gymraeg fwy. (paragraff 83)

Rydym yn **argymell** y dylai fod gan Wasanaeth Ymchwil yr Aelodau yr adnoddau i'w alluogi i ymateb yn brydlon i ymholiadau gan Aelodau yn Gymraeg ac y dylid hyrwyddo'r gwasanaeth hwn er mwyn

gwrthbwysu'r disgwyliad presennol ymhlith Aelodau y bydd oedi cyn cael deunydd yn Gymraeg. (paragraff 84)

Rydym yn **argymell** bod Gwasanaeth Ymchwil yr Aelodau yn gweithio'n agosach â'r Gwasanaeth Cyfieithu a Chofnodi. (paragraff 84)

Rydym yn **argymell** y dylid diweddarau'r feddalwedd adnabod llais a ddefnyddir gan y Gwasanaeth Cyfieithu a Chofnodi ar unwaith. Credwn hefyd y gellid sicrhau mwy o fesurau effeithlonrwydd drwy wneud defnydd mwy eang o'r feddalwedd hon ac felly rydym yn **argymell** y dylid gwneud defnydd mwy helaeth o'r feddalwedd wrth baratoi trawsgrifiadau o'r Cofnod. (paragraff 86)

Rydym yn **argymell** bod y Comisiwn yn ceisio cymorth cyn gynted â phosibl i sicrhau bod y sain cyfieithu ar y pryd (Cymraeg i Saesneg) yn cael ei ddefnyddio fel y sail i'r gwaith golygu. (paragraff 87)

Rydym yn **argymell** y dylai'r Cynulliad weithio gyda Bwrdd yr Iaith Gymraeg i ddatblygu meddalwedd adnabod llais Gymraeg ymhellach a allai fod o gymorth sylweddol wrth baratoi pob dogfen ddwyieithog. (paragraff 88)

Rydym yn **argymell** y dylai pob gohebiaeth rhwng y Cynulliad a'r cyhoedd fod yn y ddwy iaith ac eithrio wrth ymateb i ohebiaeth gan aelodau unigol o'r cyhoedd neu sefydliadau unigol pryd y dylai'r ymateb adlewyrchu iaith yr ohebiaeth a dderbyniwyd. (paragraff 90)

Rydym yn **argymell** bod y Cynulliad yn sicrhau bod gan bob adran ddigon o staff i'w galluogi i ddarparu ei gwasanaethau i'r cyhoedd ac i Aelodau yn Gymraeg ac yn Saesneg heb ddibynnu gormod ar y Gwasanaeth Cyfieithu a Chofnodi. (paragraff 91)

Rydym yn **argymell** bod y Cynulliad yn rhoi blaenoriaeth i wella'r gwasanaeth dwyieithog a ddarperir gan staff diogelwch, a hynny drwy hyfforddi staff presennol a recriwtio staff dwyieithog pan fydd swyddi'n dod yn wag. (paragraff 92)

Rydym yn **argymell** y dylid hyrwyddo gwasanaethau dwyieithog er mwyn gwrthbwysu'r gred a'r disgwyliad presennol ymhlith rhai Aelodau a staff y Cynulliad na ellir darparu gwasanaethau yn Gymraeg yr un mor brydlon ag y gellir gwneud hynny yn Saesneg. (paragraff 93)

Rydym yn **argymell** y dylai fod gan bob aelod o staff rywffaint o sgiliau yn yr iaith Gymraeg neu dylai fod yn caffael rhywfaint o sgiliau. (paragraff 94)

Rydym yn **argymell** y dylid cynnig hyfforddiant ymwybyddiaeth iaith fwy helaeth a dwys, yn arbennig i staff newydd gan gynnwys y rheini a gaiff eu recriwtio o'r tu allan i Gymru. (paragraff 95)

Rydym yn **argymell** y dylai'r Cynulliad gynnal ymarfer meincnodi drwy gymharu ei hun â sefydliadau eraill yng Nghymru y mae ganddynt, ynghyd â'r Cynulliad, y gwasanaethau dwyieithog mwyaf datblygedig. (paragraff 96)

Rydym yn **argymell** y dylid cynnal ail ddadansoddiad trylwyr o'r swyddi y mae'r gallu i weithio drwy gyfrwng y Gymraeg yn hanfodol ac y dylid adlewyrchu hyn mewn hysbysebion. (paragraff 97)

Rydym yn **argymell** y dylid cymhwyso'r gwersi a ddysgwyd o'r broses o hyfforddi Aelodau i addysgu staff fel bod y rheini sy'n cael gwersi Cymraeg yn gallu cyfrannu mwy at wasanaethau'r Cynulliad a ddarperir yn yr iaith Gymraeg. (paragraff 98)

Felly, rydym yn **argymell** y dylid ystyried creu swydd lefel uchel gyffredin i gydgyssylltu'r gwaith pwysig hwn yn well o safbwynt yr iaith Gymraeg a dwyieithrwydd, a hynny o ran sgiliau staff, amlwasgio a dyrannu adnoddau. Rydym yn **argymell** y dylid rhoi'r cyfrifoldeb cyffredinol dros ddwyieithrwydd (nid cyfieithu'n unig) i Gyfarwyddwr neu i Aelod o'r Bwrdd Rheoli ac y dylai'r person hwnnw weithredu fel "hyrwyddwr" dwyieithog. (paragraff 101)

Rydym yn **argymell** y dylai pob cyhoeddiad a deunydd cyhoeddus a gynhyrchir gan Aelodau ac a gaiff ei ariannu o gyllideb y Cynulliad, gan gynnwys penawdau llythyrau, manylion cyswllt a hysbysiadau ar gyfer cymorthfeydd, fod ar gael yn ddwyieithog yn unol ag ethos dwyieithog y Cynulliad. (paragraff 102)

Rydym yn **argymell** y byddai'n ddefnyddiol o ran datblygu dealltwriaeth pe bai crynodeb o gefndir datganoli a rôl y Cynulliad ar gael ar dudalen flaen y wefan mewn ieithoedd eraill a ddefnyddir yn gyffredinol gan y rheini sy'n byw yng Nghymru a'r rheini sy'n ymweld â'r Cynulliad. (paragraff 103)

Rydym yn **argymell** bod y Cynulliad yn creu ac yn cyhoeddi canllawiau ar arfer gorau sy'n cynnwys gwybodaeth am y gwasanaethau sydd ar gael i grwpiau allanol pan fyddant yn cynnal digwyddiadau ar safleoedd y Cynulliad. (paragraff 104)

Aelodau'r Panel

Arwel Ellis Owen (Cadeirydd)

Mae ganddo brofiad helaeth o'r byd cyfathrebu fel Gyfarwyddwr a sylfaenydd y cwmni cyfathrebu, Cambrensis. Ef hefyd yw Cadeirydd Canolfan Uwchefrydiau Cymreig a Cheltaidd Prifysgol Cymru ac Islywydd Llyfrgell Genedlaethol Cymru. Yn fwyaf diweddar, fe'i penodwyd yn Gadeirydd Cyngor Gofal Cymru.

Sue Balsom

Sefydlodd ei chwmni cysylltiadau cyhoeddus, dylunio a chyhoeddi dwyieithog ei hun, FBA yn Aberystwyth ym 1989. Mae Mrs Balsom, yn gyn Gymraes y flwyddyn, wedi gwasanaethu ar fwrdd Awdurdod Datblygu Cymru, bwrdd Cyllid Cymru ac fel Is-gadeirydd Cyngor Darlledu'r BBC ar gyfer Cymru. Tan yn ddiweddar, hi oedd Cadeirydd Ymddiriedolaeth Tywysog Cymru ac mae wedi cynrychioli Cymru ar Fwrdd Cynnwys OFCOM, y rheoleiddiwr telathrebu a darlledu yn y DU, ers 2003. Eleni, fe'i penodwyd yn Llysgennad ar gyfer amrywiaeth mewn penodiadau cyhoeddus gan swyddfa'r Cabinet.

Geraint Evans

Ymgynghorwr manwerthu annibynnol, Rheolwr Gyfarwyddwr cwmni eiddo masnachol Gorsedd Cyf, Cadeirydd Gwasg Prifysgol Cymru a Chadeirydd ar gwmni menter Business in Focus. Cyn hynny, bu'n Rheolwr Gyfarwyddwr ar siop fanwerthu Dan Evans (Barry) Ltd. Bu hefyd yn gyfarwyddwr anweithredol ar Associated Independent Store Ltd, y grŵp mwyaf yn y DU nad yw'n ymwneud â phrynu bwyd.

Yr Athro Colin Baker

Ar hyn o bryd, ef yw Dirprwy Is-ganghellor Prifysgol Bangor ac mae hefyd yn Athro Addysg yno. Mae'n awdur ar 15 o lyfrau a thros 50 o erthyglau ar ddwyieithrwydd ac addysg ddwyieithog, a chanddo ddiddordeb penodol ym maes cynllunio iaith ac addysg ddwyieithog. Mae'n Olygydd ar ddwy gyfres o lyfrau ac mae'n Olygydd ar yr International Journal of Bilingualism and Bilingual Education. Yn ogystal â'i weithgareddau academaidd, bu hefyd yn aelod o Fwrdd yr Iaith Gymraeg am ddeng mlynedd.

Y Cylch gorchwyl

Bydd yr adolygwyr yn gwneud y canlynol:

a) ystyried sut y caiff yr holl wasanaethau dwyieithog presennol eu darparu gan Gomisiwn y Cynulliad, gan gynnwys datblygiadau mewn gwasanaethau dwyieithog ers sefydlu'r Comisiwn yn 2007, a'r cynigion a nodwyd yn natganiad ysgrifenedig Comisiwn y Cynulliad ar 30 Medi 2009;

b) ystyried barn ein prif gwsmeriaid am ein gwasanaethau dwyieithog ar hyn o bryd ac yn y dyfodol;

c) ystyried yr angen i sicrhau gwerth am arian, gan fanteisio ar arferion rhyngwladol gorau, i wneud argymhellion i'w hystyried gan Gomisiwn y Cynulliad ar ddarparu gwasanaethau dwyieithog y Cynulliad yn y dyfodol, gan gynnwys:

- cynnig opsiynau ar gyfer diffinio a chyflawni uchelgais y Cynulliad i fod yn "sefydliad gwirioneddol ddwyieithog";
- sefydlu egwyddorion a ddylai fod yn sail i'r agwedd at wasanaethau dwyieithog;
- ystyried pob math o wasanaeth, gan gynnwys er enghraifft, cyfryngau newydd a deunydd archif.

d) argymhell ffordd ymlaen i'r Pedwerydd Cynulliad a thu hwnt (bydd cyfnod y Cynllun Iaith presennol wedi dod i ben erbyn hynny).

“Datganiad Ysgrifenedig gan Gomisiwn y Cynulliad ar y gwasanaethau dwyieithog a ddarperir gan Gomisiwn Cynulliad Cenedlaethol Cymru.

30 Medi 2009 (cyfeirir ato ym mharagraff (a) o’r cylch gorchwyl)

Comisiwn Cynulliad Cenedlaethol Cymru

Cynhaliwyd cyfarfod heddiw rhwng Comisiynwyr y Cynulliad ac Aelodau’r Cynulliad oedd wedi llofnodi’r cynnig heb ddyddiad trafod a gyflwynwyd ar 21 Medi 2009.

Yn ystod y cyfarfod, trafodwyd penderfyniad diweddar y Comisiwn i gyhoeddi cyfieithiad o’r Saesneg i’r Gymraeg o gofnod trafodion y Cyfarfod Llawn o fewn 10 niwrnod yn hytrach na 24 awr ac, o’r wythnos hon ymlaen, i gychwyn cyfieithu trafodion pwyllgorau deddfwriaeth pan fyddant yn trafod Mesurau. Cytunwyd y dylid lleihau’r amser ar gyfer cyfieithu Cofnod o Drafodion y Cyfarfod Llawn i 3-5 niwrnod gwaith ac y bydd y mater yn ffurfio rhan o adolygiad llawn a thryloyw i edrych ar yr holl opsiynau ar gyfer darparu gwasanaethau dwyieithog. Bydd yr adolygiad yn dechrau cyn gynted â phosibl, yn cynnwys ymgynghori ag Aelodau, ac yn dod i ben erbyn diwedd mis Ionawr.

Cytunwyd hefyd y caiff unrhyw newidiadau mewn perthynas â’r trefniadau ar gyfer cyfieithu Cofnod o Drafodion y Cyfarfod Llawn a argymhellir yn dilyn yr adolygiad eu rhoi ar waith, ac yn ehangach, y bydd argymhellion yr adolygiad annibynnol yn ffurfio sail ar gyfer ymgynghoriad cyhoeddus ar sut y dylid diwygio Cynllun Iaith Gymraeg y Cynulliad Cenedlaethol.

Cyflwyniad

1. Sefydlwyd Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn wreiddiol o dan Ddeddf Llywodraeth Cymru 1998 fel rhan o system o ddatganoli gweithredol. Canlyniad hyn oedd bod y Cynulliad yn gallu gwneud deddfwriaeth ddirprwyedig a oedd gynt yn cael ei gwneud gan Ysgrifennydd Gwladol Cymru.

2. Arweiniodd Deddf Llywodraeth Cymru 2006 at ffurfioli'r broses o wahanu pwerau a oedd wedi bod yn digwydd yn anffurfiol cyn hynny, yng nghyd-destun y pwerau cyfyngedig a ddatganolwyd o dan Ddeddf 1998. Yn bwysicach, roedd Deddf 2006 yn gyfrifol am ddatganoli pwerau deddfu mwy sylweddol i'r Cynulliad. Mae'r rhain yn cynnwys y pŵer i wneud Mesurau (sydd yr un peth â Deddfau Seneddol) am bynciau sydd wedi'u rhestru yn Atodlen 5 i Ddeddf 2006. Ychwanegir at y pynciau hynny o dro i dro gan Ddeddfau Seneddol eraill a Gorchmynion Cymhwysedd Deddfwriaethol. Un o'r gorchmynion diweddaraf i gael ei wneud oedd gorchymyn sy'n rhoi cymhwysedd deddfwriaethol i'r Cynulliad ddeddfu ynghylch yr iaith Gymraeg.

3. Mae'r Cynulliad Cenedlaethol yn gweithio trwy gyfrwng y Gymraeg a'r Saesneg. Cynhelir Cyfarfod Llawn y Cynulliad yn y ddwy iaith, a chaiff cyfraniadau yn y Gymraeg eu cyfieithu ar y pryd i'r Saesneg ar gyfer pobl nad ydynt yn deall yr iaith.

4. Mae gan y Cynulliad Cenedlaethol Gynllun Iaith Gymraeg y cytunwyd arno gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg yn 2007. Caiff ei adolygu ar gyfer y Pedwerydd Cynulliad a gaiff ei ethol yn 2011.

A Y CYD-DESTUN

A1 Cefndir

5. Caiff Cofnod y Trafodion ei gynhyrchu'n ddwyieithog ar hyn o bryd, gyda chyfieithiad llawn i'r Gymraeg o gyfraniadau Saesneg, yn ogystal â chyfieithiad i'r Saesneg o gyfraniadau Cymraeg. Dyma sydd wedi digwydd ers i'r Cynulliad gael ei sefydlu ym 1999. Yn wreiddiol roedd cyfieithiadau Cymraeg o gyfraniadau Saesneg ar gael ymhen pum niwrnod i'r cyfraniadau yn yr iaith wreiddiol a'r cyfieithiad o'r Gymraeg i'r Saesneg ond o 2005 ymlaen, roedd y rhain ar gael o fewn 24 awr.

6. Ar 7 Gorffennaf 2009, cafodd y gyllideb ddrafft ar gyfer 2010-11 ei chymeradwyo gan Gomisiwn y Cynulliad. Roedd yn cynnwys arbediad o oddeutu £250,000 y flwyddyn a oedd yn deillio o newid yn y trefniadau ar gyfer cyfieithu Cofnod o Drafodion Cyfarfod Llawn y Cynulliad. Yr arfer hyd yma oedd cyhoeddi Cofnod a oedd yn cynnwys fersiynau o'r holl gyfraniadau yn Gymraeg ac yn Saesneg h.y. nid yn yr iaith a lefarwyd yn unig, ond cyfieithiad hefyd i'r iaith arall. Y cynnig oedd parhau i gofnodi'r hyn a ddywedwyd yn yr iaith a lefarwyd, a hefyd parhau i gyfieithu cyfraniadau Cymraeg i'r Saesneg, ond rhoi'r gorau i gyfieithu cyfraniadau Saesneg i'r Gymraeg.

7. Yn dilyn y cynnig hwn, cafwyd gwrthwynebiad gan sawl Aelod Cynulliad, a oedd nid yn unig yn gwrthwynebu'r penderfyniad ei hun, ond hefyd yr hyn a welwyd fel methiant i ymgynghori ag Aelodau'r Cynulliad ynghylch y cynnig. O ganlyniad i drafodaethau rhwng pedwar Aelod Cynulliad (un o bob plaid) a'r Comisiwn, daethpwyd i gyfaddawd, sef parhau i ddarparu cyfieithiadau llawn, ond gan ddychwelyd at yr arfer wreiddiol o baratoi'r cyfieithiad yn barod at gyfarfodydd yr wythnos a ganlyn, yn hytrach na'r diwrnod canlynol. Fel rhan o'r cyfaddawd, cytunwyd y byddai panel annibynnol yn cael ei

sefydlu i adolygu'r gwasanaethau dwyieithog a ddarperir gan y Cynulliad Cenedlaethol a'r Comisiwn.

8. Nododd Bwrdd yr Iaith Gymraeg hefyd benderfyniad gwreiddiol y Comisiwn a dechreuodd ohebu â'r Llywydd a'r Clerc. Tynnodd y Bwrdd sylw at y datganiad sydd yng Nghynllun Iaith Gymraeg y Cynulliad:

“Cyn gynted ag y bo modd ar ôl y cyfarfod, cyhoeddir cofnod gair-am-air dwyieithog o bob Cyfarfod Llawn, ynghyd â chofnod o bob cyfarfod Pwyllgor gyda chyfieithiad Saesneg o unrhyw gyfraniadau Cymraeg.”

9. Mae paragraff 6.10 o'r Cynllun Iaith Gymraeg yn nodi hefyd y bydd “y Cynllun hwn yn cael ei ddiwygio o fewn pedair blynedd iddo ddod yn weithredol”. Roedd yr ohebiaeth rhwng y Bwrdd a'r Cynulliad hefyd yn ymwneud â statws y Cynllun. Ymdrinnir â'r pwnc hwn yn fwy llawn ym mharagraffau 12-16 isod.

A2 Gwaith y Panel

10. O ganlyniad i'r cytundeb y cyfeirir ato ym mharagraff 7 uchod, penodwyd y Panel presennol i gynnal ymchwiliad i wasanaethau dwyieithog y Cynulliad. Disgrifir aelodaeth y Panel ar dudalen 11 a'i gylch gorchwyl ar dudalen 12. Cyfarfu'r Panel ar y dyddiadau a ganlyn:

17 Rhagfyr 2009

15 Ionawr 2010

20 Ionawr 2010

5 Chwefror 2010

17 Chwefror 2010

19 Chwefror 2010 (yn Llyfrgell Genedlaethol Cymru)

4 Mawrth 2010

5 Mawrth 2010

19 Mawrth 2010

30 Mawrth 2010

21 Ebrill 2010

Ac eithrio'r cyfarfod ar 19 Chwefror, cynhaliwyd y cyfarfodydd yn Nhŷ Hywel, Bae Caerdydd. Yn ogystal, defnyddiwyd cyfleusterau fideo-gynadledda ym Mangor a Chaerdydd ar gyfer un o'r cyfarfodydd.

A3 Y cyd-destun deddfwriaethol

11. Sefydlwyd y Cynulliad Cenedlaethol gan **Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006** (Deddf 2006), fel corff sy'n annibynnol ar Lywodraeth Cymru, a daeth Comisiwn y Cynulliad yn gyfrifol am ddarparu eiddo, staff a gwasanaethau ar ei gyfer. Mae'r darpariaethau manwl wedi'u cynnwys yn adrannau 26 a 27 o Ddeddf 2006 ac Atodlen 2 i'r Ddeddf. At ddibenion y Panel, adran 35(1) o'r Ddeddf yw'r ddarpariaeth bwysig

“(1) The Assembly must, in the conduct of Assembly proceedings, give effect, so far as is both appropriate in the circumstances and reasonably practicable, to the principle that the English and Welsh languages should be treated on a basis of equality.”

Mae'r egwyddor hon hefyd wedi'i chynnwys ym mharagraff 8(3) o Atodlen 2 -

“(3) In the exercise of the functions of the Assembly Commission effect must be given, so far as is both appropriate in the circumstances and reasonably practicable, to the principle that the English and Welsh languages should be treated on a basis of equality.”

12. Mae **Deddf yr Iaith Gymraeg 1993** (Deddf 1993) yn cyfeirio at yr un egwyddor, sydd fwyaf arwyddocaol yn adran 5, sy'n cynnwys y ddyletswydd i lunio Cynlluniau Iaith Gymraeg. Mae'r ddyletswydd honno'n gymwys i gyrrff a enwir yn adran 6 o Ddeddf 1993, neu orchmynion a wneir o dan y Ddeddf. Nid yw'r Cynulliad na'r Comisiwn wedi eu henwi yn y fan honno, felly ni fu dyletswydd ar y naill na'r llall, neu'r ddau ohonynt, i lunio Cynllun Iaith Gymraeg.

13. Mae adran 21 o Ddeddf 1993 yn disgrifio sut y mae'r darpariaethau sy'n dod o'i flaen yn y Ddeddf, ynglŷn â Chynlluniau Iaith Gymraeg, yn gymwys i bersonau sy'n gweithredu ar ran y Goron os byddant yn mabwysiadu Cynllun yn wirfoddol neu'n cynnig gwneud hynny. Mae Gorchymyn Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Statws y Goron) (Rhif 2) 2007 yn darparu i Gomisiwn y Cynulliad gael ei drin fel corff y Goron at ddiben adran 21.

14. Mae Cynllun Iaith Gymraeg y Cynulliad yn cynnwys y datganiad a ganlyn -

“Paratowyd y Cynllun Iaith Gymraeg hwn o dan adran 21 o Ddeddf yr Iaith Gymraeg - ac yn unol â'r canllawiau a gyhoeddwyd gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg o dan adran 9 o'r Ddeddf. Daeth i rym ar 11 Gorffennaf 2007.”

15. Mae Adran 1.1 o'r Cynllun yn cynnwys yr esboniad a ganlyn -

“Er bod y Cynllun hwn yn berthnasol i'r Cynulliad, y Comisiwn fydd yn bennaf gyfrifol am ei roi ar waith. I osgoi camddealltwriaeth, cyfeirir at y Cynulliad yn unig weddill y ddogfen, oni bai fod angen gwahaniaethu rhwng gwahanol gyfrifoldebau.”

16. Effaith gyfreithiol y Cynllun oedd testun yr ohebiaeth rhwng Bwrdd yr Iaith Gymraeg a'r Cynulliad y cyfeirir ati ym mharagraff 9 o'r Adroddiad hwn. Nid oedd y Panel yn credu mai ei swyddogaeth oedd mynegi barn ar y penderfyniadau a wnaed bryd hynny. Yn hytrach, roedd am edrych i'r dyfodol a gwneud argymhellion, a hynny er mwyn sicrhau cynnydd ac arloesedd.

17. Mae **Mesur arfaethedig y Gymraeg** yn cynnwys cynigion a fyddai, mewn unrhyw achos, yn disodli'r system bresennol o

Gynlluniau Iaith Gymraeg â system o safonau. Cyflwynwyd y Mesur hwn ar 4 Mawrth 2010 ac mae Llywodraeth Cymru am iddo ddod yn gyfraith cyn diwedd tymor presennol y Cynulliad ym mis Ebrill 2011. Ni fwriedir i Gynulliad Cenedlaethol na'r Comisiwn gael eu henwi ar wyneb y Mesur fel cyrff y bydd y safonau'n gymwys iddynt, er bod darpariaeth i awdurdodau cyhoeddus eraill gael eu hychwanegu drwy orchymyn y byddai angen i'r Cynulliad ei gymeradwyo.

18. Un o'r pryderon ynghylch y system bresennol yw bod Bwrdd yr Iaith Gymraeg (sy'n monitro a yw'r Cynulliad yn cydymffurfio â'i Gynllun Iaith Gymraeg) yn atebol i Weinidogion Cymru sydd, yn eu tro, yn atebol i'r Cynulliad. Gallai hyn barhau o dan Fesur arfaethedig y Llywodraeth; byddai'r Comisiynydd yn cael ei benodi gan Brif Weinidog Cymru, sy'n atebol i'r Cynulliad.

19. Bydd darpariaethau Deddf Llywodraeth Cymru y cyfeirir atynt ym mharagraff 11 uchod, yn parhau i fod yn gymwys yn uniongyrchol i'r Cynulliad a'r Comisiwn, ac felly bydd yn rhoi cyd-destun cyfreithiol sy'n fwy uniongyrchol (a pharhaol) er mwyn gwneud ein hargymhellion. Er hynny, mae Gorchymyn Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Cymhwysedd Deddfwriaethol) (Yr Iaith Gymraeg) 2010 yn caniatáu i'r Cynulliad ddiwygio adran 35(1) a pharagraff 8(3) o Atodlen 2 drwy Fesur.

20. Awgrymwyd i'r Panel y gallai darpariaeth deddfwriaethol benodol gael ei chyflwyno mewn perthynas â'r modd y mae'r Cynulliad a'r Comisiwn yn defnyddio ieithoedd, fel sydd wedi digwydd mewn sefydliadau seneddol dramor, er enghraifft yng Nghanada. Gallai hyn fod yn ffordd o osgoi'r sefyllfa letchwith o ran atebolrwydd a amlinellir ym mharagraff 18 uchod. Fodd bynnag, nid yw darpariaethau deddfwriaethol manwl yn rhan o'r cylch gorchwyl penodol. Mae ein hargymhellion yn ymwneud â'r gwasanaethau dwyieithog a ddarperir, ac maent wedi'u llunio er mwyn galluogi'r Cynulliad a'r Comisiwn i

weithredu o fewn unrhyw fframwaith cyfreithiol sy'n gymwys, os bydd yr egwyddor sydd wedi'i chynnwys yn adran 35(1) a pharagraff 8(3) o Atodlen 2 yn parhau i fod yn gymwys.

A4 Mesur ar gyfer y Cynulliad?

21. Yn ystod y cyfnod o gasglu tystiolaeth, awgrymwyd y byddai'n briodol i'r Cynulliad basio Mesur i wneud darpariaeth ynghylch y defnydd o iaith yn y Cynulliad. Byddai hyn yn dilyn y Mesur ynghylch y Comisiynydd Safonau a'r Mesur ynghylch Taliadau Aelodau.

22. Mae Adran A3 o'r Adroddiad hwn yn amlinellu'r trefniadau statudol presennol. Nodir bod darpariaethau Deddf Llywodraeth Cymru yn gymwys yn uniongyrchol i Gynulliad Cenedlaethol Cymru a'i Gomisiwn, ac felly'n fwy penodol na darpariaethau Deddf yr Iaith Gymraeg, sy'n dibynnu ar gyfranogiad gwirfoddol. Mae'r egwyddor o ddeddfu'n uniongyrchol mewn perthynas â'r defnydd o iaith mewn deddfwrfa wedi cael ei defnyddio mewn gwledydd eraill, fel Iwerddon a Chanada, ac mae'n cyd-fynd â'r hyn a nodir yn Neddf Llywodraeth Cymru.

23. Mae Gorchymyn Cynulliad Cenedlaethol Cymru (Cymhwysedd Deddfwriaethol) (Yr Iaith Gymraeg) 2010 yn caniatáu i'r Cynulliad ddeddfu ar y materion a ganlyn -

"Mater 20.1 Hybu neu hwyluso'r defnydd o'r iaith Gymraeg; a thrin yr iaith Gymraeg a'r iaith Saesneg ar sail cydraddoldeb.

Mater 20.2 Darpariaeth am neu mewn cysylltiad â rhyddid personau sy'n dymuno defnyddio'r iaith Gymraeg i wneud hynny â'i gilydd (gan gynnwys unrhyw gyfyngiadau ar y rhyddid hwnnw)."

24. Mae Erthygl 4 o'r Gorchymyn hefyd yn rhoi caniatâd penodol i'r Cynulliad ddiwygio darpariaethau ieithyddol Deddf Llywodraeth Cymru yn gyffredinol, ac yn ei gyd-destun presennol, adran 35(1) a pharagraff 8(3) o Atodlen 2 yn benodol.

25. Cafwyd tair prif ddadl o blaid cyflwyno Mesur i ddelio'n benodol â'r defnydd o ieithoedd gan y Cynulliad.

(i) Gellid cyflwyno Mesur i fodloni amgylchiadau penodol y Cynulliad yn gynt nag y byddai ceisio cymhwyso'r cynigion ym Mesur Iaith y Llywodraeth er mwyn bodloni'r amgylchiadau hynny. Byddai'r ail ddewis yn golygu aros i'r Comisiynydd gyflwyno adroddiad i'r Llywodraeth ar safonau; y Gweinidog i drafod yr adroddiad a phennu safonau; y Comisiynydd i ystyried pa safonau fyddai'n briodol, gan hysbysu Comisiwn y Cynulliad a thrafod pa gamau y byddai angen eu cymryd.

(ii) Ar hyn o bryd mae darpariaethau manwl yn ymwneud â'r defnydd o'r iaith wedi'u cynnwys yn y Rheolau Sefydlog. Gellir diwygio neu atal y rhain yn rhwydd. Byddai cynnwys y darpariaethau priodol mewn Mesur yn gwneud y darpariaethau hynny'n rhan annatod o'r Mesur ac yn rhoi statws uwch iddynt.

(iii) Byddai Mesur penodol i'r Cynulliad yn osgoi'r trefniadau anfoddhaol o ran atebolrwydd sy'n bodoli ar hyn o bryd - Comisiwn, drwy ei Gynllun Iaith Gymraeg, sy'n atebol i Fwrdd yr Iaith Gymraeg, sy'n atebol i Weinidog, sy'n atebol i'r Cynulliad. Byddai Mesur arfaethedig y Llywodraeth, pe byddai'n gymwys i'r Cynulliad, yn gymwys yn yr un ffordd, gyda safonau'n cael eu defnyddio yn lle Cynlluniau a'r Comisiynydd Iaith yn cymryd lle'r Bwrdd.

26. Mae argymhellion y Panel ynghylch y gwasanaethau dwyieithog a ddarperir gan y Cynulliad Cenedlaethol a'i Gomisiwn wedi'u cynllunio i fod yn rhan o unrhyw fframwaith deddfwriaethol. Fodd bynnag, nid yw'r prosesau a roddwyd ar waith o ganlyniad i Fesur Iaith arfaethedig y Llywodraeth wedi'u datblygu'n ddigonol i ni fod yn siŵr o sut y byddant yn gymwys i'r Cynulliad a'i Gomisiwn.

